

A jeges álmodozó

A véletlen vezetett Werner Aspenström-höz. Az egyik stockholmi könyvtárban csupán tájékozódni szerettem volna a mai svéd irodalomról, csupán beleszippantani az elképzelésem szerint sajátos északi irodalmi alkotások levegőjébe. Belelapoztam a Bonniers névvel fémjelzett egyik irodalmi folyóiratba, és megakadt a szemem egy rövidebb íráson. A rovat címét *Debatt* helyett futólag *Debut*-nak olvastam és így Werner Aspenström később *Az utolsó álom* címmel fordított írását egy fiatalember alkotásának véltem. A fantasztikus álom rusztikus levegőjét méltányoltam benne és erdélyiségemből eredően a kisebbségben élőkkel, a megkülönböztetettekkel való együttérzését. És akkor a költő képzeletében eljön hozzájuk a tenger, fantasztikus uszályokon hozza az emberi lét minden terhét. A költői képzelet rakétáján érkező sűrítve kapjuk életünk szimbólumokba csomagolt keresztkérdéseit, és magunk is száguldhatunk ezen a rakétán képzettársításos galaxisokba, sejtelmes ködökbe, gondolat-spirálokba. Később, miután gyarapodó svéd tudással sikerült lefordítanom az írást, a tévé könyvajánlásai között felfigyeltem a szerző frissen megjelent kötetére, amelynek a *Jégjelentés* címet adta. Amint a könyvtárba érkezett a verses kötet, barátóm másolatban megszerezte a könyv szövegét, és kiderült, hogy a kötet utolsó írása *Az utolsó álom*, egy mindhalálig fiatalos költő írása, a szerző pedig már nincs az élők sorában.

Werner Aspenström 1997-ben halt meg 79 éves korában. A negyvenes években induló modernista irányzatú alkotók kiemelkedő egyénisége, sajátos látomásos és többértelműen gazdag képnyelvet művelő svéd költő volt.

Karl Werner Aspenström 1918. november 13-án született az észak-svédországi Kopparsberg megyei Norrbärke faluban. Az első világháború pusztító lehelete a semleges Svédországban is megmutatkozott. A svédek akkor már jó évszázada elkerülték a háborút, de az európai népeket különösen megviselő világégés és az utána következő nincstelenség, a nyomor az északi országokban is érezhető volt. És Svédországon is átviharzott az akkor spanyolnáthának nevezett influenzajárvány. Áldozatai között volt Aspenström apja is. „*Olyan voltam, mint, aki hüvelykujj nélkül születik, bizonyos dolgokat képtelen voltam megragadni.*” Távol a világtól, a lucfenyő-rengeteg homályában, villanyvilágítás nélkül, de legendák és titokzatos mesevilág fantáziát mozgó jótékony közegében nevelkedett és itt indult költői képzeletekben gazdag alkotókedve. A kilencvenes évek elején, amikor először jártam a stockholmi skanzenben, felfigyeltem az elmúlt évszázad végén

induló svéd szocialista mozgalomnak szentelt helyen, egy vidéki gyülekezés céljából emelt, tágasabb, könyvtárral is felszerelt faházban, a korabeli svéd életmódot bemutató fényképsorozatra. A mostani erdélyi hegyvidéki lakosság színvonalán éltek. A nehéz gyapjúruhák, a térdig sárban járáshoz otromba lábbelik, a kezdetleges tűzhelyek, a szegényes gazdasági felszerelések és a sokféle nélkülözéstől meggyötört arcok tették hasonlóvá az általam évtizedekkel ezelőtt alaposabban megismert elhanyagolt erdélyi hegyvidéki falvak népéhez a svédek múlt század végi világát. A mostoha életkörülmények miatt magas gyermekhalandóság, sokféle népbetegség tizedelte a svéd lakosságot. Ezekből a képekből értettem meg, hogy abban az időben miért hajózott át Amerikába milliónál több svéd polgár. Ma már ezek a képek nem láthatók a skanzenben. Valamelyik döntésre jogosult vezetőnek túlságosan nagynak tűnt az akkori és a mai svéd élet közötti különbség. Valóban összehasonlíthatatlan a két világ. Az előbbi bizonyítékait szemlélve döbbenetben állunk, de a jelenkori életvitelt megszokva, naponta egyre több jobbitani valót fedezünk fel benne. Aspenström eszmélése a mai jólétnek a kezdetekre esik. A Dalarnától délre eső vidék népiskolájába hat évet járt. Neve szerint ez a vidék a valamikori rézbányák helye. A század elején nem itt, hanem a nagyobb városokban, Stockholmban, Göteborgban, Malmöben indult az ipari fejlődés. Azok a kicsi, inkább Norvégiához, mint a tengerhez közeli, isten háta mögötti hegyvidéki tanyák nem sok jót ígértek a fiataloknak, ezért rendre behúzódtak a fővárosba vagy annak környékére. Az író később számos versében és a *Csermely* című, 1958-ban megjelent prózai kötetében vall megkülönböztetett melegséggel szülőföldjéről.

Aspenström sokféle mesterséget, számos foglalkozás próbált – egyebek között volt írásos is – mielőtt bekerült a sigtunai népfőiskolára. Akkor, a 20-as és 30-as években, a továbbtanulás megszokott útja volt azoknak a fiataloknak, akiket a korszerűsödő Svédország, a civilizáltabb élet kialakítása vonzott/küldött az oktatás különféle új létesítményeibe. Aspenström pályáján meghatározó szerepet kapott a véletlen, amely Lars Ahlin íróhoz hozta útjába. Tőle kaphatott indíttatást arra, hogy tanulmányait a fővárosban folytassa. Három évig kemény küzdelmet vívott, mindenféle munkát vállalva önálló sodott, míg 1941-ben magántanulóként bejutott a stockholmi egyetemre. A második világháború eseményei, a pusztító világhétség, az ebből csodával határos módon kimaradó Svédországban is érezte az életet keserítő hatását. A borúlátás eluralkodott az irodalomban is. Werner Aspenström ebben az időszakban kerül kapcsolatba a szerkesztőségek világával, különféle fővárosi lapoknak dolgozik és életre szóló barátságot köt Karl Vennberg, Erik Lindegren és több más fiatal íróval és haladó értelmiségivel. Abban az időben a svéd fővárosban kialakult fiatal írói csoportosulás jótékony és frissítő hatása a korszerűbb, az avantgard irodalom megerősödését eredményezte a svéd irodalomban. Az atombombák okozta megdöbbenés, a hitleri birodalom erőltetett tündöklése és lerombolása után pislákoló élet, az emberi bölcsesség

sebezhetősége, az újrakezdés gyötrelmei fenyegetően tornyosultak az életet továbbgondoló értelmiségi gondolatvilágában. A *negyvenesek* alkotásaiban mindez megrázó erővel tükröződik. „*Ember üvölt félelmében az éjben / Farkas üvölt éhen hómezőben / Patkány üvölt fészken a fűben.*” – írja Aspenström *Üvöltés és csend* című, 1946-ban megjelent, a kritika által is időszerűnek mondott verskötetében. Ekkor már túl van filológia kandidátusi vizsgáján és első könyvén (*Előkészítés*), amelyben szimpatikus, fiatalkori idealizmusát, részben pedig Birger Sjöberg múlt századi svéd költő, metrikus költeményeinek hatását mutató versei elismerő fogadtatásban részesültek. Sajátos ritmikával kidolgozott verseiben a metrikus verselést elegyíti a szabad verssel, Karl Vennberg hatására a hivatali szóhasználatot alkalmazza, ezt csípősen nevetségessé teszi, de ugyanakkor szóképekben gazdag alkotásaiban kiemelkedően magas fokú költői nyelven szól. Idealizmusától önirónikusan búcsúzik: „*Dalomnak a szabadság dalát akarom*” – írja miközben egyre inkább meggyőződik az emberi szabadság korlátozottságáról. Két-három évenként rendszeresen megjelenik egy-egy verses kötete, a magyarra fordítható címek szerint: *Hólegenda* (1949), *Sírám* (1952), *A kutyák* (1954). Az Új lírikusok sorozatban pedig *Verseik* címmel válogatás 1946-1954 között írt költeményeiből. Jelen van a különféle napilapokban és az AT, Clarté, BLM, Aftonbladet valamint más folyóiratokban.

Korábban, még a fővárosi irodalmi élettel való ismerkedése idején kedvet kap a színjátszásra. Megelőzve más európai országot, a svédek már a negyvenes években meghonosították és közkedvelték a klubszerű pincészínházakat. Aspenström több költőhöz hasonlóan (a magyarok közül most csak Petőfit, Aranyt és Kányádit említem) megpróbálkozott színpadi szerepléssel, de idejében belátta, hogy nem odavaló. De azért mindörökké hú maradt a színházhoz: kisebb jeleneteket és rengeteg rádiójátékot írt, 1945-ben pedig *A nagy utazás* címmel első színdarabja is megjelent. *A tűz* című rádiójátékáért díjat kapott. Sivar Arnér és Björn Erik Höijer voltak társai abban a csoportban, akik rádió- és tévéjátékaikkal megújították és meghatározták a műfaj színvonalát Svédországban. Aspenström drámai alkotásai időben negyedévszázad alatt keletkeztek, 1959-től őt, sorrendben kiadott kötetében sorakoznak. Összegezsük mutatja, hogy írójuk a színpadi alkotások műfajában a rövid darabokat kedvelte, és elsősorban a kis színházak, a kis létszámú színjátszó csoportok számára többnyire jelenkori társadalmi tematikájú műveket alkotott.

A férfikorba érve *Hólegenda* címmel fordítható (Snölegend) kötetével hívta fel magára a figyelmet, amelyet a kritika kemény szavakkal, idegenkedéssel fogadott. „*A tiszta októberi éjszakákon / amikor északról érkeznek a leopárdok / és áttörnek a látóhatáron / az emberek imádkozni a térre gyűlnek / vagy csöndben levegőzve szemlélődnek. / A külvárosi utcákat mi végre zárjátok? / Nem megy át a külvároson az, akit ti vártok.*” A vers címe hangsúlyozottan megegyezik a vers utolsó sorával: *Nem megy át a külvároson, akit ti vártok.* A kritika felszisszent a

gúnyos hangra és értetlenséget mutatott az azonosíthatatlan „északi leopárd” szimbolikájával szemben. Pedig máshol már jóval azelőtt lezajlottak az ehhez hasonló viták. A magyar irodalomban például már rég napirendre tértek Ady „fekete zongoráját” és Kassák „nikkelszamovárját” zagyvaságnak minősítő vélemények felett. A svéd irodalomkritika Aspenström új kötetét boncolgatva feltette keresztkérdéseit: Mi az, hogy „lezárják a külvárosi utcákat”? Kire várnak az emberek? Fenyegtetést fejez ki a vers vagy reményt kíván ébreszteni? Vallásos ihletésű? Az Úr jön leopárd képében vagy valaki/valami más? Nehezményezték, hogy a vers mindezekre nem ad választ. A sokféle okból és sokféle éllel föltett ilyen és hasonló kérdésre maga a sokrétű élet adott választ. Aspenström egyre gazdagodó szimbolikus költői világában és sajátos szóhasználatában képzelőerejének, költői látomásainak javarésze a jelen emberében mutatkozó többirányultságot, a türelmetlen útkeresést jelzi nemcsak azzal, hogy jól kivehetően társadalmi részvételre biztat, de azzal is, hogy másokhoz mérten szelíd lázadásával, a konvencionális formák és kifejezőmód tagadásával biztat a változtatásra, mert világunkat érdemes mindig másként, különféle módon megközelítve szemlélni, és örökösen gyötrő kérdéseit, a lehető legmerészebb emberi képzelőerővel mintegy kitágítva, folyamatos gazdagítását igenelve szemlélnünk. Az értelmezhetőségén túl minden valamirevaló mai költői alkotás a hangulatával is hat az olvasóra. Aspenström verseinek hangulata mélyen emberi és merészen mai érzéseket gerjesztenek a befogadóban. Ezópusi mesék hangulatát hordozzák az emberi tulajdonságokkal felruházott madarak, kutyák, csigák, sündisznók, amelyek hasonlatok képében bolyonganak verseiben. A tradicionálistól a korszerűig ingázik merész képzeletvilága. A hagyományt tisztelve jut el a modern igeneléséig és alakul fokozatosan, vallomása szerint is olyan alkotóvá, aki „*költő, nem szögharapó*”. Szabadgondolkodása a sigtunai népfőiskola vallásos nevelésére alapozva fokozatosan érik, stockholmi diák korában a templom és a kereszténység hiábavalósága ellen tüzel a tekintélyes országos napilap, a Dagens Nyheter hasábjain. *Ellentmondás* című esszékötetében többek között arról ír, hogy a megváltást a mával-gyógyítással képzelel el, az egyházat pedig nem olyan segílyt nyújtó intézménynek, amely a megtört szíveknek hoz könnyebbülést sűrű allelujázással. Verseiben észrevehetően elkülönítve jelenik meg a vallás és a tudás. Egészséges mindenben kételkedéssel hirdeti az emberi ész feltétlen tekintélyét, az észokok keresésének híve.

Az 1950-ben induló koreai háború és a Svédországban is keményedő politikai légkörben Sivar Arnér, Artur Lundkvist és Karl Venneberg mellé áll, *Harmadik szempont* címmel megjelent könyvükkel vállalják a népszerűtlenséget a kelet és nyugat között létrejött ellentétet értelmező vitában. A DN akkori harcias főszerkesztője fél-kommunistának minősíti Aspenströmöt. Ebből annyi az igaz, hogy fiatalkorában valóban hatottak rá a szocialista eszmék. A 1960-as években pedig ő is gyakran ott található a vietnami háború ellen tiltakozók tüntetők között. De

kimondottan politikai költeményeket soha sem írt, tartózkodott attól, hogy műveiben a napi politika szövevényeibe bonyolódjék. Hitt abban, hogy a föld lakossága túléli a világ urait. „*Lábát útjára engedi, / hogy bocsánatot kérjen a kezéért, / amely mással gyűjt*” - írja az amerikai nagyhatalom túlkapasai ellen írt *Részvétel* című versében. Sokféleképpen leülepedett életszemléletét tükrözi számos más verssora is. Az 1952-ben megjelent *Sírám* című kötetében ilyen tipikus sorait találjuk: „*Kifeszítem magam a saját cseresznyelevelen, / szemlélődöm szemben az örökkévalósággal, / és az örökkévalóság rendkívül nagy a mában / rendkívüli, mert két és ezermillió / Azt hiszem állok a magam cseresznyelevelén / és felmérem a magam zöld cseresznyelevelét*”. A vers címe: *Araszolólepke*. Apró megfigyelés, makroszkopikus felnagyítás, önarckép, életcél lebeg ebben a néhány, sor-sot érlelő gondolattól terhes sorban. A költő a földi lét egyszerűségében és nem Ikarosz szárnyalásában találta meg hivatását, önmaga életét kívánja élni a neki kiszabott cseresznyelevelé zöldjében. Évtizeddel később *Éjjel nappal* című kötetéből is kitetszik: „*Hangosan sír valaki odafenn / gyászol ott fenn vigasztalan / Mindnyájunkra permetez könnye idele*”, hogy önállósodása közérzelmű, az élet számára nemcsak a maga életét jelenti, hanem a mai ember vívódásainak megfogalmazójaként cselekvően óhajt részt venni a mindenkori jelen kialakításában. Erről tanúskodnak *A versek a fák alól* kötetében a *Gránit fiú és Ikarosz* című vers alábbi sorai: „*hódotat a talpna* / *lefelé fordított lélek, művészet állni rajta / és bírni a terhet*”. A *Bensőben*, amely 1969-ben jelent meg folytatja az öt évvel azelőtt *A lépcső* címmel kiadott kötetében alkalmazott költői képgazdagságra kevésbé figyelő, de az olvasók által "szébbnek" ítélt alkotási módszerét. „*A zene a megművelt idő / Az idő nem gyógyítja az idő sebet*”. A svéd líra sorozatban 1966-ban megjelent *Versék* megannyi „*susogás a benső fáján*”. Könnyed iróniája, komoly embersége, mély líraisága szabják meg költészetének erejét, tisztaságát.

Utolsó kötete, amelyet felesége halála után (élettársa fordítói munkájában is hű társa volt) és később saját betegsége, majd kórházi kezeltetése idején írt, költői képzeletvilágának rendkívüli erejét mutatják. Prózában írt szövegei a kötet negyedik fejezetében egy lírikus letisztult életszemléletének dokumentumai, vers sűrítettségű felemelő olvasmányok

Novelláskötetét 1945-ben, elbeszéléseit pedig 1953-ban jelentette meg. 1968-ban adta ki *Nyár* című prózai kötetét, amelyben természetleírásai megkapóak. Sokrétű és gazdag művet hagyott hátra. Tizenöt színjátéka közül egyik másikat mindig felújítja valamelyik svéd színház. Fordításai közül a Majakovszkij átültetése ismert. Örömmel fedeztem fel, hogy Thinsz Géza korán elhunyt svédországi magyar költő biztatására magyar szerzők műveiből is fordított. A *Hat magyar költő* címmel 1968-ban kiadott kötetben Weöres Sándor, Szabó Lőrinc és Nagy László egy-egy versét Aspenström fordította.

Werner Aspenström 1967-ben a De Nios Társaság Nagydíjával és 1991-ben a

Pilot-díjjal tüntették ki. 1976-tól a Stockholmi Egyetem filológus-doktora, 1981-től a Svéd Akadémia Tagja.

A véletlenek sokféleségéből most a szükségszerűekre hivatkozom. Találkozássom Aspenströmmel ilyen természetű. Az európai országok irodalmának alaposabb megismerése nemcsak valamivel időszerűbb mint eddig, hanem a felfedezés örömeivel járó, kellemességénél fogva hálás feladat.

Tar Károly

Könyvészet:

- Svenskt litteraturllexikon, CWK GLEERUP, Bonniers Förlag, Lund, 1970, 26-27 old.
- Sex ungerska poeter, Modern ungersk lyrik i urval av Géza Thinsz, Svalans Lyrikklubb, Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Sten Lindroth: Werner Aspenströmt beajánló beszéd a Svéd Akadémián, 1981.
- *Werner Aspenström művei*

WERNER ASPENSTRÖM MŰVEI

Förberedelse 1943, (*Előkészület*) versek.

Oädligt är vårt äventyr, 1945, (*Határtalan kalandunk*) novellák.

Skriket och tystnaden, 1946, (*Üvöltés és csend*) versek.

Kritiska 40-tal, 1948, (*A 40-esek bírálata*) kritika.

Snölegend, 1949, (*Hólegenda*) versek.

Tredje ståndpunkten, 1951, (Sivar Arné, Artur Lundkvist, Karl Vennberg és Werner Aspenström *Harmadik szempont* című közös könyve, amelyben állást foglalnak a koreai háború idején keletkezett kelet-nyugat vitában)

Litania, 1952, (*Sírá*m) versek.

Förebud, 1953, (*Előjel*) versek.

Hundarna, 1954, (*A kutyák*) versek.

Dikter 1946-1954, 1955, (*Versek 1946-1954*)

Dikter under träden, 1956, (*Versek a fák alól*)

Bäcken, 1958, (*Csermely*) novellák.

Teater I, 1959, (*Színjátékok I*)

Om dagen om natten, 1961, (*Éjjel, nappal*) versek.

Motsägelser, 1961, (*Ellentmondás*) cikkek, jegyzetek.

Teater II, 1963, (*Színjátékok II*)

Trappan, 1964, (*A lépcső*) versek.

66 dikter, 1964, (*66 vers*)

- Gula tassen, 1965, (*Sárga mancs*) esszék.
Dikter, 1966, (*Versek*)
Teater III, 1966, (*Színjátékok III*)
Sommar, 1968, (*Nyár*), próza. Singe Aspenström rajzaival.
Inre, 1969, (*Benső*) versek.
Under tiden, 1972, (*Az idő alatt*)
Ordbok, 1976, (*Szótár*), versek.
Dikter, 1978, (*Versek*)
Teater IV, 1978, (*Színjátékok IV*)
Vissa sidor och ovissa, 1979 (*Biztos és bizonytalan*) cikkek és esszék.
Tidigt en morgon sent på jorden, 1980, (*Késő a földön a korán reggel*) versek
Ögonvittnen, 1980, (*A szemtanú*) versek.
Sorl, 1983, (*Moraj*) versek.
Teater V, 1985, (*Színház V*)
Det röda molnet, 1986, (*A vörös felhő*) versek. – Álmodok a Fekete könyvből.
Dikter, 1986, (*Versek*)
Varelser, 1988, (*Teremtmények*) versek.
Oas is öken, 1988, (*Oázis a sivatagban*) Anna Aspenströmmel, Josif Brodskij
verseinek svéd nyelvű tolmácsolása
Sidoľjus, 1990, (*Oldalfény*), prózaválogatás.
Enskilt och allmänt, 1991, (*Személyes és közös*) versek.
Ty, 1993, (*Mert*) versek.
Dikter i urval, 1994, (*Válogatott versek*)
Dikter, 1997, (*Versek*)
Israpport, 1997, (*Jégjelentés*) versek.